NAUKA 4/2019 • 7–22 doi:10.24425/nauka.2019.129253

Wiesław Banyś*

Sama wiedza to nie wszystko... O wartościach i odpowiedzialności uniwersytetu*

Tytuł tego tekstu mógłby się wydawać, na pierwszy rzut oka, części naszego środowiska, jeśli nie dziwny, to zapewne nieco zaskakujący, gdy pisze go pracownik takiej kolebki nauki i wiedzy, jaką jest uniwersytet. Zaraz jednak przedstawię powody, dla których ten temat właśnie wybrałem.

Chciałbym poruszyć w tym tekście kwestię naszych wartości, naszej odpowiedzialności i naszych działań. Naszych, to znaczy uniwersytetu w ogóle[1], duża część tych wartości, odpowiedzialności i działań jest także częścią obrazu każdego z nas, nas samych, każdego z osobna i ludzkości w całości. A w kontekście wielu globalnych zagrożeń dla ludzkości i naszej planety, np. takiego, jakie niesie kryzys klimatyczny, kwestia wiedzy, wartości, odpowiedzialności i działań jest kwestią priorytetową i palącą.

Zacznijmy najpierw od nauki i wiedzy na Uniwersytecie

W sposób oczywisty, to zasadniczo w uniwersytetach, a także w innych ośrodkach naukowych, dokonujemy rewolucyjnych odkryć i znajdujemy innowacyjne rozwiązania pozwalające rozwiązywać problemy świata materialnego i życia społecznego. Nauka i wiedza na uniwersytecie są absolutnie zasadnicze i stanowią fundament naszej działalności. Nie mogę sobie odmówić przyjemności przytoczenia w tym kontekście mądrych i aktualnych słów K. Twardowskiego ze słynnego wykładu *O dostojeństwie Uniwersytetu:*

Według tej idei zadaniem Uniwersytetu jest zdobywanie prawd i prawdopodobieństw naukowych oraz krzewienie umiejętności ich dochodzenia. Rdzeniem i jądrem pracy uniwersyteckiej jest tedy twórczość naukowa, zarówno pod względem merytorycznym, jak pod względem metodycznym. Ciąży na Uniwersytecie obowiązek odkrywania coraz to nowych prawd i prawdopodobieństw naukowych oraz doskonalenie i szerzenie sposobów, które je odkrywać pozwalają. Z tych wysiłków wyrasta gmach wiedzy naukowej, wiedzy obiektywnej, która domaga się uznania wyłącznie na tej podstawie, że jest według praw logiki uzasadniona, i która narzuca się umysłowi ludzkiemu jedynie, ale i nieprzeparcie siłą argumentów. W tym właśnie uwydatnia się charakter obiektywny badania naukowego, że nie przyjmuje ono rozkazów od żadnych czynników zewnętrznych i że nie chce służyć żadnym względom ubocznym, lecz że za panów swoich uznaje jedynie doświadczenie i rozumowanie i że jedno tylko ma zadanie: dochodzenie należycie uzasadnionych sądów prawdziwych albo przynajmniej jak najbardziej prawdopodobnych [1].

* Prof. dr hab. Wiesław Banyś (wieslaw.banys@us.edu.pl), Uniwersytet Śląski

[1] Przez „uniwersytet" rozumiemy tutaj każdą uczelnię, nie tylko uniwersytet w węższym znaczeniu, a także Polską Akademię Nauk.

Tezy te idą w parze ze znaną myślą S. Ossowskiego, spisaną w latach pięćdziesiątych XX wieku, w okresie szalejącego stalinizmu, że do naszych *zawodowych obowiązków należy brak posłuszeństwa w myśleniu,* od kogokolwiek [2].

Podobnie nierozłącznie idzie w parze z tworzeniem nowej wiedzy jej przekazywanie i szerzenie. Na różne sposoby i w wielu różnych aspektach, ale jeden jest w kontekście naszej dyskusji niezwykle ważny: poprzez kształcenie naszych studentów, doktorantów jako świadomych obywateli i prezentację wyników osiągnięć naukowych społeczeństwu. Bo przecież nie chodzi tylko o to, że studenci otrzymują jakiś dyplom potwierdzający ich wiedzę i umiejętności w jakiejś określonej dziedzinie, chodzi także o to, że dzięki uniwersyteckiemu kształceniu student nabywa umiejętności krytycznego i twórczego myślenia, uczy się nowych sposobów rozwiązywania problemów, ma większą świadomość potrzeby włączania się w debaty określające przyszłość społeczeństw, wzmacniając tym samym jego aktywność i partycypacyjność społeczną (por. np. [3–7]). To są dwie podstawowe misje uniwersytetu

Równie ważna, i coraz bardziej aktualna i potrzebna, jest trzecia misja uniwersytetu: wychodzenia uczonych poza jego mury, opuszczanie przysłowiowej wieży z kości słoniowej, i współpraca z szeroko rozumianym otoczeniem społeczno-gospodarczym uniwersytetu.

Po to, by szerzyć wiedzę, którą tworzymy na uniwersytecie, i rozwijać ją razem z naszymi partnerami zewnętrznymi w imię tak odpowiedzialności za naszą działalność naukową przed społeczeństwem i by zabierać głos w sprawach dla niego fundamentalnych, jak i po to, by sygnalizować zagrożenia i niebezpieczeństwa stojące przed społeczeństwami, nieprawidłowości w ich funkcjonowaniu, jak i po to także, by przekonywać ludzi, w tym decydentów, do podejmowania odpowiednich kroków pozwalających uniknąć czyhających na nich niebezpieczeństw.

Ta trzecia misja to (nowa) społeczna odpowiedzialność uniwersytetów [8–10]. Bo sama wiedza to nie wszystko (por. w tym względzie wiele prac poświęconych społecznej odpowiedzialności uniwersytetów, np. [11–22]).

Warto też w tym kontekście przytoczyć część *Pierwszej Deklaracji z Glion. The University at the Millenium* [23: 8]:

W społeczeństwie o zmieniających się celach i niepewnych wartościach uniwersytet musi opowiedzieć się za czymś więcej niż dokładne dane i wiarygodne informacje; więcej nawet niż użyteczna wiedza i rzetelność norm. Uczelnia stoi na straży, nie tylko wiedzy, ale także wartości, od których ta wiedza zależy; nie tylko umiejętności zawodowych, ale także obowiązków etycznych leżących u podstaw tych umiejętności zawodowych; nie tylko badań naukowych, zdyscyplinowanego uczenia się i szerokiego rozumienia, lecz także środków, które umożliwiają badania naukowe, uczenie się i rozumienie. W swoim życiu instytucjonalnym oraz w swojej działalności zawodowej, uczelnia musi potwierdzać, że uczciwość jest wymogiem, doskonałość standardem, racjonalność środkiem, wspólnota kontekstem, uprzejmość postawą, otwartość relacją a odpowiedzialność obowiązkiem, od której zależy jej własne istnienie i sama wiedza.

Ocena sytuacji, procesów społecznych, funkcjonowania społeczeństw, które skłaniają uniwersytety do intensywnej działalności w ramach ich społecznej odpowiedzialności, jest funkcją uniwersalnych i akademickich wartości, których uniwersytety są strażnikami.

Wartości są inherentną częścią uniwersytetów, ich sercem i misją zarazem, ich DNA, określającą ich najgłębszą istotę i podstawę funkcjonowania. Nabierają one dodatkowego znaczenia w sytuacji coraz większej złożoności świata, coraz większej dynamiki jego zmian, coraz bardziej zróżnicowanych oczekiwań wypływających głównie z zewnątrz uniwersytetów, ze strony otoczenia społeczno-gospodarczego, a także politycznego, i pozwalają uniwersytetom utrzymać kurs zgodny z ich misją w najbardziej turbulentnych społecznie i politycznie czasach. Bo też i uniwersytety w takich czasach powinny dzięki autonomii i wierności swoim ponadczasowym wartościom być sygnalistami niepokojących czy wręcz niebezpiecznych tendencji, zmian i zagrożeń pojawiających się w życiu społecznym. Być punktem odniesienia przy ich ocenie i wpływać na ich odwrócenie.

Jakie to są wartości? część z nich została zaprezentowana w *Magna Charta Universitatum* [24] i w projekcie *Magna Charta Observatory: Living Values Project* [25]. Przypomnijmy zatem tutaj te zasadnicze wartości akademickie, uzupełnione o kilka dodatkowych, które znalazły się też w innych dokumentach, są to:

Prawda, autonomia, wolność słowa, szacunek dla innych, rozwiązywanie problemów poprzez dialog i dyskusje, argumenty (nie: epitety), szacunek dla innych, bezstronność, rzetelność, uczciwość, sprawiedliwość, kreatywność, innowacyjność, odwaga, różnorodność, tolerancja, życzliwość, rzetelność, lojalność, samodzielność, godność, odpowiedzialność społeczna, w tym zrównoważony rozwój społeczeństw i środowiska.

Warto w tym kontekście przytoczyć rozwinięcie opisu wartości „godność", która znalazła swoje miejsce w *Akademickim kodeksie wartości* Uniwersytetu Jagiellońskiego uchwalonym w 2003 r.:

Godność uruchamia wewnętrzną siłę, która nie pozwala człowiekowi odstąpić od własnych przekonań, ideałów etycznych i zaufania do rozumu ani poddać się łatwo naciskom, pokusie wygody, żądzy zaszczytów i nagród. Każdy człowiek ma prawo do ochrony i szacunku dla swej godności, niezależnie od wszelkich zróżnicowań, sprzyjających sztucznym, konwencjonalnym podziałom wedle rozmaitego szczebla dostępu do czci i honoru swej osoby. Dotyczy to także świata uczonych, których specyficzne usytuowanie społeczne polega jednak na tym, iż muszą sami dbać o swą godność, zwłaszcza w sytuacjach, które wymagają cywilnej odwagi, niezależności sądu i mocnego charakteru. Godność nauki zależna jest bowiem nie tylko od obiektywnej wartości poznawczej teorii, ale od twardej, bezkompromisowej postawy godnościowej samych naukowców, wobec polityki lub zniewalającej siły pieniądza, choć również wobec samych siebie – kolegów i rywali zarazem [26: 5].

Znajdujemy w wartości „godność" elementy dostojeństwa uniwersytetu, tak jak je formułował K. Twardowski, i jednocześnie nieposłuszeństwa myśli i odwagi S. Ossowskiego.

Jak mówi jego wprowadzenie, *Akademicki Kodeks Wartości Uniwersytetu Jagiellońskiego* powstał *z potrzeby zdecydowanego zamanifestowania i podkreślenia zasad oraz wartości, którymi kieruje się wspólnota akademicka UJ. Stworzenie kodeksu stało się koniecznością w obliczu powszechnego poczucia, że wartości takie jak prawda, odpowiedzialność, rzetelność nauczania oraz wolność nauki są zagrożone. Twórcy kodeksu mieli również na uwadze fakt, że brak poszanowania dla wartości akademickich skutkuje niedoskonałym kształceniem, które z kolei powoduje, że studentom przekazywana jest niepełnowartościowa wiedza i umiejętności* [27].

To w takim kontekście także należy traktować coraz częstsze ostatnimi czasy dyskusje w środowisku akademickim i poza nim na temat kodeksu etycznego, kodeksu wartości, uniwersytetów, etosu nauczyciela akademickiego [por. np. [28–31]. Wraca się do takiej rozmowy i ustanawiania się kodeksy wtedy, kiedy, jako środowisko akademickie, mamy poczucie, że ruchy i tendencje wewnątrz społeczeństwa, a także ruchy wewnątrz samego uniwersytetu, stosunkowe częste działania niektórych przedstawicieli naszego środowiska, są niezgodne z tymi wartościami, ponadczasowymi, uniwersalnymi, obowiązującymi każdego członka wspólnoty akademickiej. Wtedy też instytucje reprezentujące środowiska akademickie, jak Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich, Rada Główna Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Komisja ds. Etyki w Nauce przy Polskiej Akademii Nauk zabierają głos, by o łamanych wartościach akademickich przypomnieć [por. np. [32, 33]), bo to one powinny być punktem odniesienia dla społeczeństw, a już w sposób obowiązkowy powinny być przestrzegane przez ludzi uniwersytetu.

Wyraźnym przejawem potrzeby takiej dyskusji i powrotu do rozmowy na temat wartości przestrzeganych w uniwersytetach był m. in. Kongres Kultury Akademickiej zorganizowany 2014 r. w ramach obchodów Jubileuszu 650-lecia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Celem *debaty krakowskiej [...] miało być rozpoznanie zagrożeń i przejawów patologii, będących wynikiem zarzucania wartości i tradycji uniwersyteckiej na rzecz źle pojmowanej „nowoczesności"*[...]" [34] oraz liczne publikacje na ten temat (np. [35–38]).

Rada Europy w deklaracji z 26 czerwca 2006 r. [39] podkreśla także odpowiedzialność uniwersytetów za ochronę demokracji i promowanie kultury demokratycznej przez wspieranie i rozwijanie, tak w uniwersytetach, jak i całym społeczeństwie, zasad: demokratycznych i transparentnych struktur, procesów i praktyk funkcjonowania, aktywnego demokratycznego obywatelstwa, praw człowieka, wzajemnego szacunku i sprawiedliwości społecznej, zrównoważonego rozwoju środowiskowego i społecznego, dialogu i pokojowego rozwiązywania konfliktów (por. także np. [40–42]).

Świetnie część postaw, które winny charakteryzować ludzi uniwersytetu, wynikających z przyjętych wartości podsumowuje J. Brzeziński:

Dziś nam, jak nigdy dotychczas, potrzebny jest „uniwersytet otwarty", występujący przeciwko ksenofobii, dogmatyzmom i nietolerancji, uniwersytet pluralistyczny, rozumiejący i empatyczny.

[...] Uniwersytet musi, właśnie w imię swojej wielowiekowej misji, podjąć zadania formacyjne – nie mniej ważne od zdobywania wiedzy naukowej i kształtowania umiejętności. Jedno z tych zadań wiąże się z kształtowaniem postawy PLURALIZMU – zarówno w badaniach naukowych, jak i w życiu codziennym [43: 15].

Coraz częściej widzimy także tendencję do określania uniwersytetów bardziej niż uniwersytetami wiedzy uniwersytetami wartości(por. np. [44)], w których w funkcji tych ostatnich, zdecydowanie bardziej niż dotychczas, poddawane są ocenie wynalazki i innowacje. Ta zmiana samooceny nie znaczy, oczywiście, że uniwersytety przestają tworzyć wiedzę, znaczy tyle, że bardziej niż dotychczas tworzenie wiedzy i jej ewentualne zastosowanie zaczyna być pod większą kontrolą, a i ich ocena jest dokonywana w funkcji inherentnych wartości uniwersytetu.

Ale wiedza i wartości to też jeszcze nie wszystko, jeszcze w duchu aktywnej odpowiedzialności za rozwój społeczeństw potrzebne są nasze działania. Raz, takie, które mają na celu alarmować o nadchodzących zagrożeniach i niebezpieczeństwach, realizujące słynną rolę „sygnalizacyjną" nauki, tak nauk matematyczno-przyrodniczych, jak i, w szczególności, humanistyki i nauk społecznych, dwa, takie, które mają na celu spowodowanie określonych działań i ruchów ze strony społeczeństwa i decydentów powstrzymujących bądź eliminujących niebezpieczne trendy i przeciwdziałających naruszaniu uznawanych wartości.

W dzisiejszych czasach dążenie do zrównoważonego rozwoju, jako wyraz odpowiedzialności uniwersytetów za rozwój społeczeństw, jest też czymś więcej niż tylko stanem umysłu. Stało się ono jednocześnie jedną z mocno eksponowanych współczesnych wartości i podstawą strategii działań wielu uniwersytetów (por. np. [45, 46]). To dlatego też uniwersytety coraz bardziej włączają się w walkę z jednym z głównych zagrożeń dla świata i jego zrównoważonego rozwoju, jakim jest kryzys klimatyczny.

W historii ludzkości, poszczególnych społeczeństw, było bardzo dużo przeróżnych zagrożeń i niebezpieczeństw, mniejszych lub większych. Mieliśmy okresy w miarę stabilne, ale też i takie, które były przeplatane konfliktami globalnymi i dwiema wojnami światowymi. Aktualnie, według *World Economic Forum* [47], 10 największych niebezpieczeństw, które stoją przed nami, przed światem, w 2019 r., w kolejności ich wagi, to:

1) Ekstremalne zjawiska pogodowe (powodzie, sztormy, huragany...).
2) Niepowodzenie w łagodzeniu skutków zmian klimatycznych i adaptacji do nich.
3) Poważne klęski żywiołowe (trzęsienia, ziemi, erupcje wulkanów, tsunami, burze geomagnetyczne...).
4) Masowe wykradanie danych lub związane z nimi oszustwa.
5) Cyberataki na wielką skalę.
6) Szkody środowiskowe i katastrofy spowodowane działalnością człowieka (wycieki ropy, skażenie promieniotwórcze...).

7) Wymuszone migracje na wielką skalę.
8) Poważna utrata bioróżnorodności i załamanie ekosystemów (lądowego i morskiego)
9) Kryzysy wodne.
10) Bańki spekulacyjne w najważniejszych gospodarkach.

Jak widać z tego zestawienia, jednym z najważniejszych aktualnych problemów i globalnych niebezpieczeństw, z którymi przychodzi się zmierzyć naszym społeczeństwom, całemu światu, jest globalna katastrofa klimatyczna związana z bardzo słabo i niezdecydowanie realizowaną koniecznością zrównoważonego rozwoju społeczeństw i w konsekwencji groźba rychłego załamania rozwoju cywilizacyjnego ludzkości. Ta groźna sytuacja jest wynikiem braku wyobraźni, bo przecież nie braku wiedzy, wziąwszy pod uwagę wszystkie ogólnodostępne publikacje naukowe i raporty ONZ, World Economic Forum, Agend Komisji Europejskiej, Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatycznych (IPCC) etc. i krótkowzrocznym myśleniem o rozwoju wyłącznie swojego kraju niektórych liderów politycznych naszej planety. Ich wynikiem jest brak ogólnoświatowej zgody co do zdecydowanej, radykalnej, ochrony klimatu i naszej planety przed już rozpoczętym globalnym ociepleniem i nieprzestrzegania lub wycofania się z ustaleń Porozumienia Paryskiego w tych kwestiach.

Przypomnijmy zatem w największym skrócie tylko kilka najnowszych danych o stanie naszej planety i sytuacji już kryzysowej, w jakiej się znaleźliśmy.

Stężenie CO_2 w atmosferze (w r. 2017) wyniosło 146% poziomu sprzed ery przedindustrialnej. Żeby ograniczyć globalne ocieplenie do 1,5 stopnia C i w konsekwencji zapobiec jego katastrofalnym skutkom globalna emisja CO_2 musi spaść o 55% w stosunku do poziomu z 2010 r. już od 2030 r. [48].

Według ostatniego raportu Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatycznych (IPCC) z 7 sierpnia tego roku [49] w latach 2007–2016 produkcja żywności, rolnictwo, leśnictwo i inna działalność człowieka związana z użytkowaniem gruntów (oczyszczanie gruntów, produkcja roślinna i nawożenie) stanowiły ok. 25% wytworzonych wskutek działalności człowieka emisji gazów cieplarnianych (z czego 13% emisji CO_2), przy czym produkcja żywności pochodzenia zwierzęcego stanowi 75% tej liczby.

Emisje te można byłoby zmniejszyć, pod warunkiem że byłaby większa ilość gruntów zdolnych do pochłaniania CO2. Można by to osiągnąć, jeśli, z jednej strony, globalna powierzchnia lasów w skali planety byłaby odpowiednio zwiększona, a same lasy byłyby chronione i zarządzane w sposób zrównoważony, i, z drugiej strony, ponieważ większość wycinanych lasów, jak ostatnio w puszczy amazońskiej, jest wycinana pod przyszłą hodowlę bydła, jeśli zdecydowanie więcej konsumentów ograniczy spożycie mięsa, głównie czerwonego, na rzecz diet roślinnych.

Roczna emisja CO_2 absorbowana przez ekosystemy morskie i lądowe wynosi 5,6 gigaton, co odpowiada 60% globalnej emisji paliw kopalnych.

Całkowita szacunkowa liczba gatunków zwierząt i roślin na Ziemi wynosi 8 mln (w tym 5,5 mln gatunków owadów), tempo, w jakim zachodzi obecne tempo wymierania gatunków na świecie, jest od dziesiątki do setek razy wyższe w porównaniu ze średnią z ostatnich 10 mln lat, a tempo to przyspiesza, a ok 1 mln gatunków jest zagrożonych wyginięciem w najbliższym czasie.

Jednocześnie o 105% wzrosła liczba ludności świata (z 3,7 do 7,6 mld) od 1970 r., w różnych proporcjach na różnych kontynentach i regionach, przy czym ok. 821 mln ludzi boryka się z brakiem żywności w Azji i Afryce, a 40% globalnej populacji ludzi nie ma dostępu do czystej i bezpiecznej wody pitnej.

Zanieczyszczenie plastikiem wzrosło 10-krotnie w stosunku do r. 1980, stąd tak ważna jest segregacja śmieci, recykling i gospodarka o obiegu zamkniętym

Według danych Europejskiej Agencji Środowiska [50] szacuje się, że w 2015 r. narażenie na ponadnormatywne zanieczyszczenie powietrza wynikające z niskiej emisji, powodowanej głównie przez zanieczyszczenia komunikacyjne oraz spalanie wszystkiego jak również złej jakości węgla w piecach do ogrzewania domów i niskiej jakości pieców, spowodowało przedwczesną śmierć ponad 573 tys. osób w 41 krajach europejskich (wysokie stężenia pyłu zawieszonego $PM_{2,5}$ – ok. 422 000 osób, dwutlenku azotu, NO_2 – ok. 79 000 osób, ozonu przypowierzchniowego – ok. 17 700 osób).

W Polsce w 2015 r. z powodu zanieczyszczenia powietrza umarło ok. 47,5 tys. ($PM_{2,5}$ ok. 44 500 osób, dwutlenku azotu, NO_2, ok. 1700, ozonu przypowierzchniowego ok. 1300 osób) [51].

Jak widzimy z tej garści informacji, czas jest już przestać mówić okrągłymi zdaniami, że „byłoby dobrze, że może powinniśmy" podjąć działania mające na celu powstrzymanie zbliżającej się szybko katastrofy klimatycznej na naszej Ziemi. Teraz czas jest już mówić głośno i wyraźnie, zdecydowanie, że musimy podjąć już teraz takie radykalne działania przeciwdziałające globalnemu ociepleniu w skali planety, w każdym kraju, w każdym regionie, i każdy z nas z osobna.

Jeśli nasze wartości, nasza moralność, nasza przyzwoitość, nasza solidarność coś jeszcze dla nas znaczą, to czas najwyższy to pokazać. Dla nas, ludzi uniwersytetu, one znaczą bardzo dużo! Czy znaczą też coś dla innych? Polityków, którzy rządzą poszczególnymi krajami i spotykają się na kolejnych COP-ach i którzy zastanawiają się, co zrobić w aktualnej sytuacji? Czy na COP-ie w 2020 r., kiedy będzie ostatni dzwonek, by takie radykalne działania uzgodnić i zaplanować ich realizację, tak, by od r. 2030 zmniejszyć globalne ocieplenie, podejmą zdecydowane działania zmniejszające emisję gazów cieplarnianych? Czy te wartości, nasze wartości, nas wszystkich, wystarczą, żeby podjęte zostały odpowiednie decyzje i żebyśmy zasłużyli na miano *homo sapiens* (człowieka rozumnego)? czy może bardziej zasłużymy na miano *homo rapiens* (człowieka drapieżnego, jak mówi J. Gray [52])? Mam głęboką nadzieję, że to te właśnie wartości będą

kierunkowskazem dla decydentów i już teraz apeluję, idąc śladem, i przyłączając się do nich, wielu już podjętych wezwań, uchwał i apeli do takiego działania, do nas wszystkich, w tym do aktualnych władz naszego kraju, by takie odważne i zdecydowane długofalowe uzgodnienia i działania pilnie podjąć!

Ale gdyby to poczucie odpowiedzialności za całą planetę, przyzwoitości i solidarności z tymi, którzy nie będą w stanie wytrzymywać ponad 50-stopniowych upałów i nie będą w stanie wyżywić swoich rodzin ze względu na permanentną suszę, którzy staną się z konieczności uchodźcami klimatycznymi, a będzie ich według szacunków ekspertów Banku Światowego [53], jeśli nic się nie zmieni, w r. 2050 ok. 140 mln, i przyjdą pukać do naszych drzwi z prośbą o pomoc, bo ekstremalne zjawiska naturalne, huragany, tornada, tajfuny, powodzie, podwyższenie poziomu mórz i oceanów nie pozwolą im żyć tam, gdzie teraz są, z tymi, którzy zmuszeni będą uciekać ze swoich krajów przed wojnami klimatycznymi, o ziemię, wodę i żywność, z tymi, którzy najbardziej są narażeni na zwiększoną śmiertelność i choroby z powodu zanieczyszczenia środowiska etc., etc., gdyby zatem ta odpowiedzialność i rozum nie obroniłyby się przed pokusą realizacji krótkofalowych doraźnych celów niektórych krajów zamiast myśleć o przyszłości całej planety, to może przekonają ich chłodne rachunki ekonomiczne? W takiej sytuacji suszy i niedoboru żywności do ceny naszej słynnej już tegorocznej pietruszki po 20 zł jeszcze byśmy zatęsknili, o ile, oczywiście, pietruszka jeszcze wytrzyma!

To też i dlatego, niektórzy, bardziej pesymistycznie się zapatrując na przyszłość ludzkości niż ja, już okrzyknęli wiek XX *Wiekiem głupoty*, pokazując możliwy, katastrofalny, w tej sytuacji rozwój wypadków (por. niezwykle realistyczny w swej katastroficznej wymowie film Franny'ego Armstronga pod tym tytułem [54]).

W każdej sytuacji jeszcze jesteśmy w stanie obronić się przed katastrofą klimatyczną, radykalnie zmniejszając emisję gazów cieplarnianych do atmosfery i nie pozwalając, by w r. 2050 średnia temperatura planety była o 1,5 stopnia C wyższa w stosunku do okresu przedindustrialnego. To jest wciąż jeszcze *Nasz wybór*, jak mówi tytuł jednej z książek byłego wiceprezydenta USA, Ala Gore'a [55].

Zobaczmy zatem hasłowo tylko kilka głównych projekcji globalnych ostrożnych rachunków ekonomicznych, jakie zostały przedstawione w *New Climate Economy* [56] (por. też np. [57]), gdzie prezentowana jest wizja skutków bezczynności, a jednocześnie możliwości stwarzanych przez działania konieczne dla zmniejszenia nadmiernego globalnego ocieplenia, według przedstawionych analiz:

- przechodzenie do gospodarki niskowęglowej powinno dać bezpośredni zysk w wysokości 26 bilionów USD w r. 2030, w porównaniu do działań dotychczasowych;
- podjęcie ambitnych działań mogłoby stworzyć ponad 65 mln nowych miejsc pracy związanych z gospodarką niskowęglową, czyli tyle, ile w tej chwili mają gospodarki Wielkiej Brytanii i Egiptu łącznie;

- powtórne wykorzystanie opakowań plastikowych w ramach gospodarki o obiegu zamkniętym: 95% wartości materiału do ich wyprodukowania, wyceniana na 120 mld USD, która teraz jest tracona po jednorazowym użyciu, mogłaby być odzyskana;
- w skali globalnej katastrofy pogodowe związane z załamaniem klimatycznym doprowadziły w 2017 r. do strat rzędu 320 mld USD, nie wspominając o ofiarach w ludziach.

Co, my, ludzie uniwersytetu, możemy zrobić w tej sytuacji?

Po pierwsze, edukować i alarmować nasze społeczeństwa i decydentów o zbliżającej się katastrofie ekologicznej i pilnej (rok 2020 jest generalnie uznawany za cezurę na podjęcie radykalnych ogólnoświatowych i krajowych decyzji) konieczności podjęcia radykalnych kroków zdecydowanie zmniejszających emisję gazów cieplarnianych i niską emisję (taki cel miały np. takie działania akademickie jak Stanowisko Komitetu Geofizyki PAN [58], *Memorandum Katowickie* Polskiej Akademii Nauk, Papieskiej Akademii Nauk oraz francuskiego Centre National de la Recherche Scientifique w czasie ubiegłorocznego COP24 w Katowicach [59], niedawne uchwały rad wydziałów psychologii UW [60], Instytutu Kultury Polskiej UW [61], nauk ekonomicznych, nauk politycznych i studiów międzynarodowych, i poparcie ich przez senat UW [62], uchwała rady wydziału naszego Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska [63], poparcie jej przez radę Wydziału Filologicznego [64], Apel Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich sprzed kilku dni [65] i inne).

Symboliczne i bardzo pozytywnie znaczące jest to, że apelują razem przedstawiciele tak nauk matematyczno-przyrodniczych, jak i nauk humanistycznych i społecznych. Bo też i rozwiązanie globalnych problemów wymaga współpracy przedstawicieli wszystkich nauk, takie założenia przyświecają zresztą wielkiej osi badawczej, *Grand Challenges*, Programu Ramowego UE Horyzont 2020 i Horyzont Europa. Zaangażowanie w działania zmierzające do przeciwstawienia się katastrofie klimatycznej także humanistów i przedstawicieli nauk społecznych jest dla nas oczywiste, wziąwszy pod uwagę to, co wyżej zostało powiedziane na temat wartości i współpracy wszystkich nauk w ramach uniwersytetu mądrości. Nauki matematyczno-przyrodnicze tworzą absolutnie istotną wiedzę o świecie materialnym, jego naturze i funkcjonowaniu. Nauki humanistyczne i społeczne wnoszą bardzo ważną wiedzę na temat ludzkiej kondycji, całego społeczeństwa, jego funkcjonowania, rozwijają umiejętności widzenia rzeczy z różnych perspektyw, krytycznego myślenia i argumentacji nie tylko wyłącznie racjonalnej, ale uwzględniającej także ludzkie emocje.

Społeczeństwo słabo wyedukowane, tak jeśli chodzi o nauki matematyczno-przyrodnicze, jak i nauki humanistyczne i społeczne oraz sztukę, nie ma ani wystarczającej wiedzy, ani odpowiednich umiejętności krytycznego myślenia, ani także nie ma intelektualnego i empatycznego wigoru do skutecznego poszukiwania rozwiązań skomplikowanych

problemów współczesnego świata. Co gorsze, staje się także łatwym celem różnych jednostronnych wizji rzeczywistości i łatwo daje się omamić ruchom antynaukowym czy populistycznym.

Po drugie, zgodnie zresztą z postulatami zawartymi we wspomnianych apelach i uchwałach, musimy w sposób systemowy uświadamiać społeczeństwu, jaka jest stawka naszych decyzji i uwzględniać w programach studiów wszystkich kierunków i specjalności zajęcia z zakresu szeroko rozumianej ochrony środowiska, bioróżnorodności i zrównoważonego rozwoju oraz doprowadzić do tego, by znalazły się one w całym cyklu edukacyjnym, zatem także w programach zajęć i lekcji od przedszkola po maturę.

Po trzecie, jeszcze bardziej intensywnie pracować nad innowacyjnymi rozwiązaniami pozwalającymi chronić naturę i przeciwdziałać globalnemu ociepleniu, np. jeśli chodzi o odnawialne źródła energii (koszty np. paneli słonecznych i baterii do nich spadły o 80% w stosunku do r. 2010!), aktywnie włączając się w realizację interdyscyplinarnych programów badawczych takich, jak np. te z zakresu *Grand Challenges*, uwzględniające, oczywiście, kwestie energii, globalnego ocieplenia, zanieczyszczenia środowiska etc., bo przecież nie chodzi o to, żeby zahamować rozwój cywilizacyjny ludzkości, ograniczyć przemieszczanie się ludzi, zlikwidować samochody, samoloty, lodówki, telefony, miejsca pracy etc., etc., jak to tu i ówdzie mówią co poniektórzy politycy, świadomie wprowadzając w błąd społeczeństwo i wyborców, tak tworzy się populizm!, tak mówili też niektórzy politycy tuż przed erą industrialną, a robotnicy niszczyli maszyny z obawy o miejsca pracy, ale chodzi przecież o to, żeby dzięki ludzkiej innowacyjności, dzięki uniwersytetom i innym ośrodkom badawczym, znaleźć takie sposoby naszego rozwoju, np. zastąpić samochody z silnikami diesla i benzynowe elektrycznymi, co już się dzieje etc., etc., które zapewnią zrównoważony rozwój świata, ochronę środowiska naturalnego i nie doprowadzą do klęski klimatycznej.

Ochrona środowiska naturalnego, zmniejszanie globalnego ocieplenia i rozwój cywilizacyjny idą w parze, jeśli tylko potraktować je jako uświadomioną konieczność i sposobność poszukiwania nowych dróg realizacji postępu, co już nieraz w przeszłości ludzkość robiła.

Jak to wskazaliśmy powyżej, naszą powinnością jest też wspieranie propagowania osiągnięć nauki i przeciwstawianie się tam, gdzie zagrażają naszym wartościom wszelkim antynaukowym albo pseudonaukowym demagogiom, populizmom, zwalczanie manipulacji i kłamstw, dyskredytacji, celowej lub wynikającej z głupoty, osiągnięć nauki, por. np. ruchy antyszczepionkowe i zdecydowany wzrost zachorowań na odrę, kampania przeciw stosowaniu ówczesnych leków na HIV w Płd. Afryce z początkiem tego wieku i śmierć w wyniku przychylającej się im decyzji ówczesnego prezydenta 330 tys. ludzi [66] etc., etc. Te zagrożenia są już tak duże na całym świecie, że obawa, iż zaprzepaścimy sporą część dorobku cywilizacyjnego ludzkości przez tego typu manipulacje i grę

na emocjach ludzi nie jest pozbawiona podstaw. Stąd idea organizowania na całym świecie, w tym w Polsce, marszów dla nauki w obronie prawdy naukowej przed pseudoprawdami i tzw. faktami alternatywnymi.

Po czwarte, wyjaśniać kwestie zagrożeń płynących z globalnego ocieplenia i zanieczyszczenia środowiska, przekonywać i wpływać na nasze rządy, by podejmowały stosowne decyzje i przygotowały mapę drogową zdecydowanych skutecznych działań pozwalających na stopniową eliminację takich zagrożeń.

Po piąte, wspierać wszystkie działania, tak poszczególnych rządów EU, jak i całej EU i ONZ, mające na celu doprowadzenie do uzgodnień ogólnoświatowych, ponadnarodowych w odniesieniu do redukcji emisji gazów cieplarnianych i określające zasady monitorowania i egzekwowania realizacji przyjętych ustaleń; decydujące będzie spotkanie szczytu klimatycznego COP w 2020 r., gdzie muszą zostać podjęte radykalne decyzje w tym względzie (jak wiemy, niechlubnymi wyjątkami, krajami najbardziej zanieczyszczającymi świat, są Chiny i USA).

Takie ponadpaństwowe inicjatywy są, w duchu społecznej odpowiedzialności uniwersytetów, już udziałem wielu uniwersytetów: po spotkaniu liderów G7 w Tokio w czerwcu br. uniwersytety badawcze z 48 krajów, G7 i zaproszonych krajów spoza G7, zorganizowały w Paryżu 9-10 lipca szczyt U7, na którym zawiązane zostało Przymierze Uniwersytetów U7 (U7 Alliance), pod honorowym patronatem prezydenta Francji, E. Macrona. Główne przesłanie i cele Przymierza U7 są zasadniczo takie, jak te przedstawione przed chwilą w ramach społecznej odpowiedzialności uniwersytetów:

Uznajemy, że U7 + ucieleśnia wspólną wolę do identyfikowania i rozwiązywania globalnych wyzwań, przed którymi stoją nasze współczesne społeczeństwa w celu przyspieszenia opracowywania stosownych rozwiązań. Zobowiązujemy się do prowadzenia wspólnych działań za pośrednictwem U7 +, w tym corocznych spotkań w ramach procesu G7, aby nasze działania mogły mieć znaczenie w dyskusjach i przyczynić się do urzeczywistnienia pozytywnych zmian [67] (Principle 2)

Uznajemy, że na naszych uniwersytetach spoczywa szczególna odpowiedzialność za szkolenie i kształcenie odpowiedzialnych i aktywnych obywateli, którzy przyczynią się do rozwoju społeczeństwa, od poziomu lokalnego po globalny [67] (Principle 2)

Wśród przewidywanych działań są m.in.:

Poprawa efektywności energetycznej i ograniczenie emisji gazów cieplarnianych z poziomów z 2018 r. do 2030 r. oraz co najmniej opracowanie i opublikowanie konkretnego celu tej redukcji do 2020 r., „a także organizowanie ogólnie dostępnych dla studentów wykładów i innych zajęć związanych z klimatem, różnorodnością biologiczną i zrównoważonym rozwojem, a także wspólne organizowanie interdyscyplinarnych projektów badawczych, które będą mieć wpływ społeczny na obszary objęte celami zrównoważonego rozwoju ONZ" [67].

Cieszy nas bardzo ta akademicka inicjatywa, wynikająca z wcielania w czyn wartości wspólnoty akademickiej i społecznej odpowiedzialności uniwersytetów. Część z proponowanych działań znajduje się też w ogłoszonych ww. apelach i uchwałach. Takie aktywności w duchu społecznej odpowiedzialności uniwersytetów powinny być realizowane

przez większą liczbę uniwersytetów na całym świecie, m.in. tego typu projekty powinny się znaleźć jako jedna z myśli przewodnich tworzenia możliwych kolejnych konsorcjów ustanawiających Europejskie Sieci Uniwersytetów (*European University Networks*).

Warto także przytoczyć w kontekście pojawiających się tu i ówdzie dyskusji na temat możliwości naszej reakcji na kryzys klimatyczny konkluzję *Drugiej Deklaracji Uniwersytetów z Glion. Universities and the Innovative Spirit:*

Oszałamiająca złożoność stojących przed nami wyzwań byłaby przytłaczająca, gdybyśmy polegali tylko na istniejącej wiedzy, tradycyjnych zasobach i konwencjonalnych podejściach. Ale uniwersytety są w stanie usunąć tę zależność dzięki tworzonym przez siebie innowacjom. Uniwersytety istnieją po to, by uwolnić nieograniczoną kreatywność gatunku ludzkiego i świętować nieograniczoną odporność ludzkiego ducha. W świecie złowieszczych problemów i nadciągających zagrożeń uniwersytety mają przywilej wspierać tę kreatywność, ożywić tę odporność i tym samym dać nadzieję ludzkości. [68] (por. też [69–74]).

Zamiast podsumowania: najbliższe lata dadzą odpowiedź na coraz częściej pojawiające się pytanie, czy z rodzajem ludzkim jest już tak źle, że jako pierwszy i jedyny gatunek biologiczny na Ziemi doprowadziłby do zagłady samego siebie? Nasza, optymistyczna, odpowiedź na tak postawione pytanie, brzmi „nie, oczywiście, że nie!", bo częścią *homo sapiens* jest przecież także *homo empathicus*, czyż nie? ale ponieważ nie wystarczy już tylko mówić „nie"! i trzeba działać, więc działajmy już teraz! Wszyscy razem! bo sama wiedza nie wystarczy!

Tekst ten jest rozszerzoną wersją wykładu inauguracyjnego roku akademickiego 2019/2020 wygłoszonego w Uniwersytecie Śląskim 7 października 2019 r.

Prace cytowane

[1] Twardowski K., *O dostojeństwie uniwersytetu*, Uniwersytet Poznański, Poznań 1933, s. 6–7.
[2] Ossowski S., *Taktyka i kultura*, [w:] J. Karpiński, *Nie być w myśleniu posłusznym*. (Ossowscy, socjologia, filozofia), Polonia Book Fund Ltd, London 1989, s. 136, pierwodruk: „Przegląd Kulturalny" 1956, nr 13.
[3] Bergan S., Damian R. (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010.
[4] Bok D., *Converging for diversity and democracy: a higher education*, [w:] Bergan S., Damian R. (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010, s. 19–28.
[5] Scott P., *Can European higher education meet global challenges?* [w:] Bergan S., Damian R. (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010, s. 29–38.
[6] Serrano-Velarde K., *New challenges to higher education: managing the complexities of a globalised society*, [w:] Bergan S., Damian R. (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010, 39–48.
[7] Marga A., *Multilingualism, multiculturalism and autonomy*, [w:] Bergan S., Damian R. (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010, 49–56.

[8] Woźnicki J. (red.), *Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego: 2010-2020. Projekt środowiskowy*, KRASP-FRP, Warszawa 2009.
[9] Woźnicki J. (red.), *Program rozwoju szkolnictwa wyższego do 2020 r. Deregulacja w systemie szkolnictwa wyższego,* FRP-KRASP, Warszawa 2015.
[10] Woźnicki J. (red*., Odpowiedzialność, zaangażowanie i bezstronność uniwersytetu,* PWN, Warszawa 2019.
[11] Bok D.C., *Beyond the Ivory Tower. Social Responsibilities of the Modern University,* Harvard University Press 1982.
[12] Chmielecka E., *Kilka uwag o etosie i kodeksach akademickich oraz o odpowiedzialności uczelni* [w:] Leja K. (red.), *Społeczna odpowiedzialność uczelni*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2008.
[13] Leja K. (red.), *Społeczna odpowiedzialność uczelni*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2008.
[14] Leja K., *Uniwersytet organizacja służącą otoczeniu* [w:] *Społeczna odpowiedzialność uczelni*, (red.) Leja K., Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2008.
[15] Geryk M., *Społeczna odpowiedzialność uczelni*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2012.
[16] Szostek A. (red.), *Misja społeczna uniwersytetu w XXI wieku*, część II [w:] Woźnicki J., (red.), *Program Rozwoju Szkolnictwa Wyższego do 2020 r.,* FRP-KRASP, Warszawa 2015
[17] Shek D., Hollister R. (red.), *University Social Responsibility and Quality of Life: A Global Survey of Concepts and Experiences (Quality of Life in Asia),* Springer Nature, Singapore 2017.
[18] Chmielecka E., *Odpowiedzialność uczelni – kilka uwag*, [w:] Woźnicki J. (red.), *Odpowiedzialność, zaangażowanie i bezstronność uniwersytetu,* PWN, Warszawa, 2019, s. 63–68.
[19] Eliasz A., *Autonomia uczelni a ich służebna rola wobec społeczeństw*, [w:] Woźnicki J., *Odpowiedzialność, zaangażowanie i bezstronność uniwersytetu,* PWN, Warszawa, 2019, s. 69–76.
[20] Ochwat M., *Społeczna odpowiedzialność edukacji polonistycznej* [w:] Wójcik-Dudek M., Jaskóła E. (red.), *Język – Lektura – Interpretacja w dydaktyce szkolnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019; Ochwat M., *O społecznej odpowiedzialności edukacji polonistycznej i (nowych) lekturach na rzecz wychowania do pokoju*, Czas Kultury, 2018, nr 3, 96–104.
[21] Geryk M., *Czy przyszłością uczelni będzie społecznie odpowiedzialny, zarządzany strategicznie, przedsiębiorczy uniwersytet*, [w:] Woźnicki J. (red.), *Odpowiedzialność, zaangażowanie i bezstronność uniwersytetu,* PWN 2019, Warszawa, s. 47–62.
[22] Banyś W., Ochwat M., *Poza wieżą z kości słoniowej. Społecznie odpowiedzialne uniwersytety wartości*, [w:] Woźnicki J. (red.), *Odpowiedzialność, zaangażowanie i bezstronność uniwersytetu,* PWN 2019, Warszawa, s. 77–98.
[23] The Glion Declaration (1998). *The university at the Millennium*, The Glion Colloquium, Geneva: http://www.glion.org/?p=833), dostęp: 29.08.2019
[24] http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum, dostęp: 29.08.2019
[25] http://www.magna-charta.org/activities-and-projects/living-values-project
[26] https://www.uj.edu.pl/uniwersytet-z-collegium-medicum/kodeks-wartosci, dostęp: 29.10. 2019
[27] https://www.uj.edu.pl/uniwersytet-z-collegium-medicum/kodeks-wartosci, dostęp: 29.10. 2019

[28] Chmielecka E., *Kilka uwag o etosie i kodeksach akademickich oraz o odpowiedzialności uczelni,* [w:] Leja K. (red.), *Społeczna odpowiedzialność uczelni*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2008.
[29] Brzeziński J., *O formacyjnej roli uniwersytetu*, Czasopismo Psychologiczne, 2010, 16 (1), 151–155.
[30] Brzeziński J., *Etos akademicki – między tradycją i wyzwaniami współczesności*, Teksty Drugie 2010, 5, 227–235
[31] Grabski M.W., *Uczciwość i wiarygodność nauki. Praktyka*, Nauka 2009, 2, 37–59.
[32] https://www.krasp.org.pl/pl/Dokumenty/Inne_dokumenty_KRASP/Apele_komunikaty_pisma_stanowiska_oswiadczenia, dostęp: 30.10.2019
[33] http://www.rgnisw.nauka.gov.pl/inne-dokumenty/wspolne-stanowisko-rady-glownej-nauki-i-szkolnictwa-wyzszego-oraz-komisji-do-spraw-etyki-w-nauce-przy-polskiej-akademii-nauk-w-sprawie-debaty-publicznej-z-dnia-21-pazdziernika-2019-r.html, dostęp: 30.10.2019
[34] Matuszek K., *Wstęp,* [w:] Sztompka P., Matuszek K. (red.), *Idea Uniwersytetu. Reaktywacja,* Wyd. UJ, Kraków 2015, s. 9.
[35] Chmielecka E., Jedlicki J., Rychard A. (red.), *Ideały nauki i konflikty wartości: studia złożone w darze Profesorowi Stefanowi Amsterdamskiemu,* Wyd. IFS PAN, Warszawa 2005.
[36] Woźnicki J. (red.), *Misja i służebność uniwersytetu w XXI wieku,* Warszawa, Instytut Społeczeństwa Wiedzy, Fundacja Rektorów Polskich, 2013.
[37] Brzeziński J., *O powinnościach uniwersytetu*, Horyzonty Wychowania 2014, 13(28), 343–358.
[38] Sławek T., *Uniwersytet i to, co między ludźmi*, Nauka 2009, 2 s. 23–36.
[39] Council of Europe, *Declaration: Higher Education and Democratic Culture: Citizenship, Human Rights and Civic Responsibility*, Strasbourg, 23.06.2006.
[40] McTighe Musil C., *Promoting universal values in the face of societal change*, [w:] Bergan S., Damian R. (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010, 87–100.
[41] Cantor N., *Universities and communities collaborating on democracy*, [w:] Bergan S., Damian R. (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010, s. 101–110.
[42] Mazza G., Bergan S., *Higher education for dialogue,* [w:] *Bergan S., Damian R.* (red.), *Higher education for modern societies – Competences and values*, Council of Europe Publishing, Strasbourg 2010, s. 111–120.
[43] Brzeziński J., *Etos akademicki*, Forum Dydaktyczne 2011, 7–8.
[44] Maxwell, N., *From Knowledge to Wisdom: A Revolution for Science and the Humanities,* Pentire Press; 2nd edition, 2007.
[45] Weber L.E., J.J. Duderstadt (red.), *Global Sustainability and the Responsibilities of Universities,* Economica, Glion Colloquium Series 7, London–Paris–Genève, 2012
[46] Katehi L.P.B, *A University Culture of Sustainability: Principle, Practice and Economic Driver,* [w:] Weber L.E., J.J. Duderstadt (red.), *Global Sustainability and the Responsibilities of Universities,* Economica, Glion Colloquium Series 7, London–Paris–Genève, 2012, s. 117–128.
[47] World Economic Forum, *The Global Risks Report 2019*, 14th Edition, 2019, s. 5–8
[48] https://www.weforum.org/agenda/2019/08/the-un-has-a-17-point-plan-to-save-the-world-so-hows-it-doing/, dostęp: 28.08.2019
[49] Intergovernmental Panel on Climate Change, *Special Report on Climate Change and Land*, 2019, dostęp: 28.08.2019

[50] European Environment Agency, *Air quality in Europe – 2018 Report,* 12/2018, s. 8, 2018.
[51] European Environment Agency, *Air quality in Europe – 2018 Report,* 12/2018, s. 64, 2018.
[52] Gray J., *Straw dogs. Thoughts on Human and Other Animals,* Granta Books, UK, 2002.
[53] Kumari R.K. et al., *Groundswell: Preparing for Internal Climate Migration,* World Bank Group, 2018.
[54] https://www.youtube.com/watch?v=U0W4WqtvRfM
[55] Gore Al, *Our Choice. A Plan to Solve the Climate Crisis*, Rodale Books, 2009 (tłum. polskie: *Nasz wybór. Plan Przezwyciężenia kryzysu klimatycznego,* 2010, Sonia Draga, Katowice).
[56] Global Commission on the Economy and Climate, 2018, *Unlocking the Inclusive Story of the 21th Century. Accelerating Climate Action in Urgent Times. The 2018 Report* (https://newclimateeconomy.report/2018/ dostęp: 25.08.2019).
[57] Tercek M.R., Adams J.S., *Nature's Fortune: How Business and Society Thrive by Investing in Nature*, Basic Books, The Nature Conservancy, New York 2013.
[58] https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/stanowisko-komitetu-geofizyki-pan-w-sprawie-postepujacej-zmiany-klimatu-332, dostęp: 15.08.2019
[59] https://naukaoklimacie.pl/aktualnosci/memorandum-katowickie-glos-naukowcow-intelektualistow-i-duchownych-337, dostęp: 15.08.2019
[60] https://forumakademickie.pl/news/rada-wydzialu-psychologii-uw-przyjela-deklaracje-w-sprawie-zmian-klimatu/, dostęp: 15. 08.2019
[61] http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C77630%2Cnaukowcy-z-uw-do-srodowiska-akademickiego-uznajmy-kryzys-klimatyczny-za, dostęp: 15.08.2019
[62] https://monitor.uw.edu.pl/lists/uchway/uchway%20senatu.aspx, dostęp: 30.08.2019
[63] www.wbios.us.edu.pl, dostęp: 30.08.2019
[64] www.fil.us.edu.pl, dostęp: 30.08.2019
[65] https://www.krasp.org.pl/pl/Aktualnosci/?id=20880/Apel_KRASP_o_podjecie_pilnych,_skutecznych_dzialan_w_odpowiedzi_na_kryzys_klimatyczny_i_srodowiskowy, dostęp: 28.09.2019
[66] Melo-Martín de, I., Intemann K., *The Fight Against Doubt: How to Bridge the Gap Between Scientists and the Public*, Oxford University Press, 2018, s. 1.
[67] https://www.u7alliance.org/commitments/
[68] The Second Glion Declaration. *Universities and the Innovative Spirit*, Glion Colloquium. The Future of the Research University, Glion, 2009, s. 6.
[69] Killeen T., *Global Environmental Sustainability: An "All-Hands on Deck" Research Imperative*, [w:] Weber L.E., J.J. Duderstadt (red.), *Global Sustainability and the Responsibilities of Universities,* Glion Colloquium Series 7, London–Paris–Genève, 2012, s. 167–178.
[70] Huber B., *Research Intensive Universities in a Globalized World*, [w:] Weber L.E., J.J. Duderstadt (red.), *Global Sustainability and the Responsibilities of Universities,* Economica, Glion Colloquium Series Nr 7, London–Paris–Genève, 2012, s. 179–186.
[71] Winckler G., Fieder M., *The contribution of Research Universities in solving "Grand Challenges",* [w:] Weber L.E., J.J. Duderstadt (red.), *Global Sustainability and the Responsibilities of Universities,* Economica, Glion Colloquium Series 7, London–Paris–Genève, 2012, s. 189–198.
[72] Vest Ch. M., *Strategy in the Face of Uncertainty and Unpredictability: The Research University Role*, [w:] Weber L.E., J.J. Duderstadt (red.), *Global Sustainability and the Responsibilities of Universities,* Economica, Glion Colloquium Series 7, London–Paris–Genève, 2012, s. 59–72.

[73] Duderstadt J.J., *Global Sustainability: Timescales, Magnitudes, Paradigms and Black Swans*, [w:] Weber L.E., J.J. Duderstadt (red.), *Global Sustainability and the Responsibilities of Universities*, Economica, Glion Colloquium Series 7, London–Paris–Genève, 2012, s. 73–84
[74] Pinker S., *Enlightenment Now: The Case for Reason, Science, Humanism, and Progress,* Penguin Books, N.Y., 2018 (tłum. pol.: *Nowe Oświecenie. Argumenty za rozumem, nauką, humanizmem i postępem,* Zysk i S-ka, 2019).

Knowledge alone is not everything... On values and responsibility of university

The article discusses the issues of values and social responsibility of universities. On the one hand, the foundations of functioning of universities, which are created by research and education and the role of universities in formation, are recalled. On the other hand, it was reminded that the heart of universities, their DNA, are academic values, defined primarily in the Magna Charta Universitatum, but also in many other documents, such as the Code of Values of the Jagiellonian University. Hence, universities are increasingly often referred to not only as universities of knowledge, but also as universities of wisdom. Together, they are the basis for the social responsibility of universities. However, they alone are not enough for this social responsibility to materialise. Appropriate behaviour and actions are essential. Because knowledge alone is not everything. Such actions are always necessary, but especially when we find ourselves, as a country, humanity and a planet, in a crisis situation related to the climate disaster, which we are already partially experiencing. After the presentation of the most important current facts related to the climate and environmental crisis, the tasks to be undertaken urgently in this context by universities were presented, from broadly understood education, through convincing politicians to ambitious and quick actions, to intensive work on innovative solutions that can contribute to reducing threats brought by the climate and environmental crisis, pointing out, among others, the initiatives proposed by the newly created network of universities U7.

Key words: knowledge, education, values, codes, ethics, Magna Charta Universitatum, social responsibility, wisdom, whistleblower role, global risks, climate crisis, environment, pollution, air quality, biodiversity, sustainable development, Grand challenges, European university networks, U7 Alliance, Glion Declarations, innovation, creativity,